

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

ІВАНЦІВ МИХАЙЛО РОМАНОВИЧ

УДК 342.9 (477)

**ПРОФЕСІЙНА ПРАВНИЧА ДОПОМОГА
ПРИ ВИРІШЕННІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Ужгород – 2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Закладі вищої освіти
«Міжнародний університет бізнесу і права».

Науковий керівник –

кандидат юридичних наук, доцент

Боровик Андрій Володимирович,

Міжнародний економіко-гуманітарний університет

імені академіка Степана Дем'янчука,

професор кафедри кримінально-правових

та адміністративно-правових дисциплін.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Доненко Валерій Вікторович,

Університет митної справи та фінансів,

професор кафедри публічного та приватного права;

доктор юридичних наук, професор

Тильчик В'ячеслав В'ячеславович,

Київський інститут інтелектуальної власності та права

Національного університету «Одеська юридична академія»,

проректор з наукової роботи.

Захист відбудеться «08» вересня 2023 року о «13⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 61.051.07 Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 26, ауд. 45.

З дисертацією можна ознайомитися в національній бібліотеці Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» за адресою: 88000, м. Ужгород, вул. Університетська, 14.

Автореферат розісланий «8» серпня 2023 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Т.П. Попович

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Головним завданням будь-якої демократичної держави є гарантування, утвердження, забезпечення та захист прав, свобод та інтересів особи. Конституція України, яка у ст. 1 проголошує нашу державу демократичною, соціальною, правовою, зумовлює актуальну потребу у формуванні й постійному вдосконаленні концептуальної моделі та механізмів функціонування такої держави. Водночас нині Україна перебуває на досить складному етапі формування, адже реалії сьогодення зумовили необхідність по-новому поглянути на чималу кількість проблем державно-правового розвитку, які проявилися активно або ж набули нових форм вираження. Вагомим фактором реалізації сучасної концепції розбудови України як держави з режимом конституційної законності є те, що її звершення прямо залежить від рівня захищеності та забезпеченості основного конституційного принципу – принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права й свободи визнаються найвищими цінностями, окреслюють зміст і спрямованість діяльності держави.

Зазначений принцип став керівним і для сучасного адміністративного судочинства, завданнями якого, відповідно до положень ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України, є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин із метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень із боку суб'єктів владних повноважень. Однак інститут професійної правничої допомоги у 2016 р. зазнав трансформації на конституційному рівні внаслідок зміни терміна «правова допомога» на термін «професійна правнича допомога», що створило передумови для науково-доктринального переосмислення відповідних теоретичних концепцій, зокрема щодо формування концепції надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ. Адже суспільні відносини не є сталими, постійно розвиваються й удосконалюються, а тому всі засоби, призначені для їх гарантування, утвердження, забезпечення та захисту, повинні відповідати таким змінам. При цьому зміна парадигми ефективного забезпечення реалізації найважливіших конституційних прав людини потребує створення належного теоретико-методологічного підґрунтя.

Наголосимо, що на цей час в Україні формуються правові засади надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ з урахуванням європейських стандартів і позитивного досвіду зарубіжних країн у цій сфері. Однак законодавче регулювання права на професійну правничу допомогу у процесі вирішення адміністративних справ не ґрунтується на єдиній концепції чи основоположному законодавчому акті, що створює умови для численних колізій законодавства та підтверджує своєчасність вибраного напрямку пізнавального пошуку.

Важливо звернути увагу й на те, що на цей час як у положеннях законодавчих актів, так і в науковій літературі досі використовуються різні

терміни: професійна правнича, правнича, юридична (правова), безоплатна правова допомога. Показово, що існування та використання близьких за значенням (однак не тотожних) понять ускладнює розуміння професійної правової допомоги в науці та практиці, що є новим викликом для становлення й розвитку правової системи на сучасному етапі та зумовлює необхідність належної і своєчасної законодавчої фіксації, а також усебічного теоретичного вивчення й обґрунтування.

Актуалізації проблематики надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ сприяє також той факт, що сучасне адміністративне судочинство має тенденцію до постійного ускладнення судових процедур. Тому натеper важко уявити собі ефективний судовий захист без професійної правничої допомоги. У зв'язку із цим актуальності набуває наукове дослідження проблеми надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ як професійної, адресної, орієнтованої допомоги, яка надається адвокатом стороні в адміністративному процесі під час розгляду відповідної адміністративної справи з метою захисту прав і свобод цієї сторони, їх відновлення в разі порушення з боку суб'єкта публічної адміністрації.

Зауважимо, що вектор шляхів подальшого підвищення якості інституту професійної правничої допомоги як визначального чинника забезпечення реалізації прав і свобод громадян та одного з визначальних факторів розвитку громадянського суспільства в Україні повинен бути спрямований насамперед на систематизацію та вирішення проблем теоретичного й методологічного характеру. Адже, не применшуючи результати наукових досліджень вітчизняних науковців, варто зазначити, що на цей час у наукових джерелах розкрито лише загальні аспекти реалізації конституційного права на професійну правничу допомогу, тоді як цілісна доктрина надання професійної правничої допомоги в Україні нині не розроблена, а питання надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ дотепер залишаються майже непроаналізованими, що додатково підтверджує своєчасність розгляду вибраної теми дослідження.

Зазначене свідчить про беззаперечну доктринальну та праксеологічну цінність проведення комплексного наукового дослідження проблеми надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ. Отже, теоретична й практична значущість вибраної теми, її актуальність та недостатнє опрацювання зумовлюють необхідність і суттєвість теоретичного обґрунтування та внесення науково аргументованих пропозицій і рекомендацій щодо подальшого вдосконалення загальних основ надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ.

Науково-теоретичне підґрунтя для написання дисертації становлять праці провідних вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі адміністративного права, які досліджували загальні основи надання професійної правничої допомоги в Україні та її основні детермінанти, зокрема роботи таких авторів, як Ю.П. Аленін, О.М. Бандурка, М.Ю. Барщевський, А.М. Бірюкова, О.Д. Бойков,

А.В. Боровик, С.М. Бреус, Т.В. Варфоломеева, Т.Б. Вільчик, Г.П. Власова, І.Ю. Гловацький, І.В. Головань, В.Г. Гончаренко, С.В. Гончаренко, Й.І. Горінецький, Ю.М. Грошевий, В.В. Доненко, О.Ю. Дрозд, О.Л. Жуковська, Л.О. Зашляпін, Я.П. Зейкан, В.М. Ісакова, Т.О. Карабін, Д.М. Ключка, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, Я.В. Лазур, О.М. Ларін, Л.А. Литовченко, Ю.І. Лубшев, П.А. Лупинська, В.Т. Малярєнко, М.А. Маркуш, М.М. Михеєнко, В.С. Наливайка, В.Т. Нор, О.В. Орлова, І.Д. Перлов, В.О. Попелюшко, Г.М. Резник, Н.З. Рогатинська, В.В. Рожнова, Ю.Г. Рябчиць, В.М. Савицький, О.Д. Святоцький, В.М. Скрипнюк, З.Д. Смітєнко, Ю.І. Стецовський, М.С. Строгович, В.В. Тильчик, Н.О. Фешик, Д.П. Фіолєвський, В.І. Форманюк, Г.І. Чангулі, М.О. Чельцов, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило, О.Г. Юшкевич, О.Г. Яновська та інші.

Деякі аспекти проблематики надання професійної правничої допомоги та ролі адвоката в названому процесі стали предметом досліджень І.М. Долгова, В.Л. Кудрявцева, Т.М. Ніцаєвої, В.Ю. Панченко, В.В. Печерського, С.В. Прилуцького, Г.О. Смагіна, Д.В. Таланова та інших науковців.

Варто вказати на особливу джерельну цінність розробок щодо надання професійної правничої допомоги в контексті надання адвокатських послуг, здійснених такими вченими, як І.О. Головацький, А.І. Єфремов, М.В. Лотоцький, О.В. Синеокий, Б.А. Филимонов.

У процесі дослідження проблеми надання професійної правничої допомоги під час вирішення адміністративних справ в Україні особливу увагу приділено науковому доробку вчених, які орієнтувалися безпосередньо на дослідження окремих аспектів правової допомоги, зокрема Г.В. Галущенко, В.С. Личко, Т.В. Омельченко, В.В. Сміх, Ю.Т. Шрамко та інші.

Значимою концептуальною основою стали також фундаментальні роботи таких науковців у галузі загальної теорії права та інших правових наук, як П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, С.Г. Стеценко, О.Д. Тихомиров та інші.

Однак, незважаючи на досить широке коло науково-дослідних робіт та практичних доробків, які стосуються інституту професійної правничої допомоги в Україні, упорядкування наукових праць зазначених та інших авторів свідчить про те, що це питання в Україні досі не ставало предметом окремого наукового дослідження, зокрема досі не розроблена чітка концепція, у межах якої було би вироблено узгоджену модель сприйняття і тлумачення адміністративно-правової природи надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ. Зазначене зумовлює необхідність проведення комплексного наукового дослідження інституту надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ, його правової природи та місця в системі прав і свобод людини, а також основних детермінант, що на сучасному етапі розвитку України як правової держави сприятиме ефективному забезпеченню й реалізації основних конституційних прав людини. В умовах непростих трансформаційних процесів, які на цей час відбуваються в Україні, синкретика висновків, що отримані за результатами проведення попередніх наукових досліджень, та потреби

практики вказують на необхідність і безумовну цінність вирішення низки дискусійних питань, які стосуються надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ, науковою основою для якого стали праці згаданих учених.

З огляду на аналіз та узагальнення низки наукових праць, положень вітчизняного законодавства, а також судової практики вироблено, обґрунтовано й викладено науково вмотивовані висновки та пропозиції, які виносяться на захист.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконане в межах планів науково-дослідної роботи кафедри адміністративного, кримінального права і процесу Закладу вищої освіти «Міжнародний університет бізнесу і права». Дисертація відповідає положенням Указу Президента України «Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини» від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 та сприяє реалізації Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схваленої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015. Проблематика дослідження пов'язана з підготовкою змін в адміністративному законодавстві та безпосередньо стосується Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженої Указом Президента України від 22 липня 1998 р. № 810/98; Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015; Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. № 509-VII; Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 26 лютого 2016 р. № 68/2016; проекту Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр. (розділ I «Пріоритетні напрямки фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права» якої містить п. 1.2 «Удосконалення національної правової системи та її адаптації до європейського права», п. 1.3 «Правове забезпечення державного будівництва та розвитку політичної системи» тощо); Плану законопроектної роботи Верховної Ради України на 2023 р., схваленого Постановою Верховної Ради України від 7 лютого 2023 р. № 2910-IX.

Мета дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу положень чинного законодавства України та практики його реалізації, вітчизняних і зарубіжних наукових, навчальних, публіцистичних джерел, а також з урахуванням вітчизняних наукових теорій та позитивного досвіду обґрунтувати теоретичні положення та розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення інституту надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ в Україні.

Для досягнення поставленої мети в дисертації поставлено такі **основні завдання дослідження**:

- з опертям на методологію системного підходу охарактеризувати стан наукового опрацювання проблеми надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ, визначити її нерозроблені аспекти;
- встановити методологічні особливості пізнання професійної правничої допомоги в адміністративному процесі, розкрити ознаки інституційності відповідної сукупності процесуальних приписів та місце інституту професійної правничої допомоги в адміністративно-процесуальному праві;
- визначити поняття, надати сутнісно-якісну характеристику та з'ясувати основні властивості професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ;
- охарактеризувати правові основи надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ та з'ясувати їх специфіку;
- визначити принципи надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин;
- встановити та охарактеризувати види професійної правничої допомоги у сфері адміністративного судочинства;
- з'ясувати умови й порядок компенсації понесених особою витрат на професійну правничу допомогу, пов'язаних із розглядом і вирішенням адміністративної справи;
- охарактеризувати підфункцію захисту прав, свобод чи інтересів особи, що реалізується в межах надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ;
- встановити специфіку представництва інтересів особи під час вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин;
- розкрити особливості консультування з правових питань, складання документів правового характеру та правового супроводу щодо спорів у сфері публічно-правових відносин;
- розробити концептуальні пропозиції теоретичного та практичного характеру, зорієнтовані на підвищення ефективності надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права на професійну правничу допомогу в Україні.

Предметом дослідження є професійна правнича допомога у процесі вирішення адміністративних справ.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи стала система підходів, принципів та методів наукового пізнання. Звернутися до таких сегментних ціннісних універсальних явищ, як завдання адміністративного судочинства, мета надання професійної правничої допомоги тощо, дало можливість застосування системного підходу, який в окремих

випадках було доповнено аксіологічним (ідеологічним) підходом, що й відіграло первинну векторну роль у дослідженні. Основним методологічним засобом осягнення сутності професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ, її співвідношення з правовою допомогою, юридичною допомогою, захистом і представництвом, охарактеризування принципів надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин, видів професійної правничої допомоги в адміністративному судочинстві, а також спрямування й зумовлення результатів наукового пошуку на основі ключових принципів діалектичного пізнання (історизму, об'єктивності, конкретності, детермінізму, розвитку, протиріч) став діалектичний метод (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3). Також у процесі дослідження проблематики надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ було використано такі загальнонаукові методи, як структурний, функціональний та метод системного аналізу. Зокрема, функціональний метод використано у процесі цільового пізнання поняття та специфіки професійної правничої допомоги, з'ясування ролі, яку вона відіграє в адміністративному судочинстві (підрозділ 1.3). Натомість застосування методу системного аналізу дало змогу зважено опрацювати проблему «інституційності» професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ. Застосування методу сходження від абстрактного до конкретного допомогло організувати оптимальну послідовність пошуку загальних і специфічних характеристик у кожній частині предмета дисертаційного дослідження шляхом переходу від властивостей правової допомоги до властивостей професійної правничої допомоги, від мети адміністративного судочинства до мети надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення справ в адміністративному суді (підрозділи 1.3, 1.4). У процесі опрацювання доктринальних досягнень із відповідної тематики (підрозділ 1.1), виявлення недоліків правової регламентації надання професійної правничої допомоги (підрозділ 1.4) та визначення функціональних основ надання професійної правничої допомоги під час вирішення адміністративних справ (розділ 3) було використано формально-логічні методи, зокрема аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, аналогію. У ході опрацювання проблеми надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ широкого застосування набули також спеціально-правові методи. Так, використання формально-догматичного (догматичного, юридико-технічного) методу дало змогу проаналізувати норми чинного законодавства, що закріплюють організаційно-правові засади надання професійної правничої допомоги в Україні (підрозділ 1.4), а також визначити принципи надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин (підрозділ 2.1). Логіко-граматичний метод використано з метою тлумачення окремих положень законодавства, які сформульовані нечітко (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2, 3.3). Для формулювання пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства, положеннями якого врегульовано питання надання професійної правничої допомоги щодо спорів у

сфері публічно-правових відносин, застосовано спеціальний метод юридичної науки – формально-юридичний. Водночас повноту та об'єктивність положень, наведених у дисертаційному дослідженні, зумовило, безперечно, комбіноване застосування зазначених методів.

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади, окремі міжнародні нормативно-правові акти, що ратифіковані у встановленому законом порядку, та рішення Конституційного Суду України.

Емпіричну базу дослідження становлять судові рішення, а також політико-правова публіцистика, словниково-довідкові видання, лексикографічні джерела, статистичні матеріали.

Наукова новизна отриманих результатів. Дисертаційне дослідження є однією з перших спроб у вітчизняній адміністративно-правовій науці комплексно, з використанням сучасних методів пізнання та з урахуванням новітніх досягнень науки адміністративного права визначити сутність і зміст інституту надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ в Україні, а також розробити практичні рекомендації щодо його вдосконалення. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових концептуальних наукових положень, рекомендацій і висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

уперше:

- визначено юридичний зміст професійної правничої допомоги як умови реалізації особою її правового статусу в межах участі в адміністративному процесі під час розгляду відповідної адміністративної справи з метою захисту прав і свобод, їх відновлення в разі порушення з боку суб'єкта публічної адміністрації;

- за результатами дослідження сформульовано авторське визначення поняття «професійна правнича допомога в адміністративному судочинстві»;

- встановлено та обґрунтовано ознаки професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ, розкрито їх зміст;

- використано комбінований підхід до систематизації правових засад надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ;

- запропоновано класифікацію видів професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ залежно від загальних способів отримання та надання професійної правничої допомоги;

- виділено специфічні ознаки, які характеризують представництво інтересів особи як виду професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ;

удосконалено:

- наукові положення про становлення й розвиток інституту професійної правничої допомоги, що дало змогу виявити причини недосконалості сучасного стану зазначеного правового інституту;

- положення щодо розмежування понять «професійна правнича допомога», «правова допомога», «юридична допомога», «захист», «представництво», «правнича допомога», «безоплатна правнича допомога», «первинна правова допомога», «вторинна правова допомога»;

- класифікацію правових норм, якими врегульовано питання надання професійної правничої допомоги;

- наукові положення стосовно принципів надання професійної правничої допомоги та їх сутнісних ознак;

- твердження, що склад та розміри витрат, пов'язаних з оплатою професійної правничої допомоги в адміністративному судочинстві, входять до предмета доказування у справі;

- наукові підходи до розуміння основних характеристик, особливостей і специфіки захисту прав, свобод чи інтересів особи у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин як підфункції, яка реалізується в межах функції з надання професійної правничої допомоги;

набули подальшого розвитку:

- положення щодо консультування з правових питань, складання документів правового характеру та правового супроводу щодо спорів у сфері публічно-правових відносин як підфункції, яка реалізується в межах функції з надання професійної правничої допомоги;

- аргументи щодо необхідності вдосконалення законодавства України з питань надання професійної правничої допомоги, зокрема шляхом систематизації наявного нормативного масиву та прийняття консолідованого акта про надання професійної правничої допомоги з урахуванням європейських стандартів і позитивного досвіду зарубіжних країн у цій сфері;

запропоновано внести зміни до чинного законодавства України, положеннями якого врегульовано питання надання професійної правничої допомоги в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації теоретичні положення, пропозиції та рекомендації становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та сприятимуть удосконаленню інституту надання професійної правничої допомоги в Україні. Одержані результати можуть бути використані в таких напрямках:

- *науково-дослідній сфері* – як фундамент для розв'язання та подальшого дослідження проблеми надання професійної правничої допомоги;

- *правотворчій діяльності* – як науково обґрунтовані пропозиції щодо подальшого вдосконалення чинних нормативно-правових актів, якими встановлено засади надання професійної правничої допомоги в Україні;

- *правозастосовній діяльності* – як рекомендації щодо підвищення ефективності практичного здійснення визначеної національним законодавством діяльності, яка становить зміст професійної правничої допомоги;

- *навчальному процесі* – для підготовки підручників і посібників зі спеціальностей «Адміністративно-процесуальне право України», «Особливості

розгляду окремих категорій адміністративних справ», «Цивільно-процесуальне право України», «Господарсько-процесуальне право України», а також під час викладання відповідних дисциплін.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження, його основні висновки та рекомендації оприлюднено на 2 міжнародних науково-практичних конференціях: «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Одеса, 21–22 січня 2022 р.), «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 25–26 лютого 2022 р.).

Публікації. Основні положення, висновки та рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, викладено в 6 публікаціях, зокрема в 4 наукових статтях, з яких 3 статті опубліковані у виданнях, що визнані як фахові з юридичних наук, та 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні, а також у 2 тезах доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 202 сторінки, у тому числі основного тексту – 170 сторінок. Список використаних джерел налічує 198 найменувань та займає 20 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлено ступінь наукової дослідженості вибраної для аналізу проблематики, підкреслено зв'язок роботи з науковими програмами, планами й темами; визначено мету та завдання, об'єкт і предмет дисертації, її нормативну основу та емпіричну базу; наведено використані наукові методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; зазначено особистий внесок здобувача, наведено дані щодо апробації результатів дослідження, публікацій, структури та обсягу дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні основи дослідження феномену професійної правничої допомоги» складається із чотирьох підрозділів і присвячений з'ясуванню теоретичних та нормативно-правових основ надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин.

У **підрозділі 1.1 «Стан та напрями розвитку наукової думки щодо професійної правничої допомоги в Україні»** окреслено загальногалузеві термінологічні аспекти дослідження та обґрунтовано доктринальну незавершеність дослідження проблеми надання професійної правничої допомоги, що дала змогу говорити про відсутність (або недостатню опрацьованість) теоретичної частини, що поєднується з наявністю нечисленних розробок, переважно орієнтованих на практику.

Визначено, що надання професійної правничої допомоги володіє як адміністративно-процесуальною, так і міждисциплінарною та навіть

загальнотеоретичною інформаційною пов'язаністю, тому його пізнання забезпечується не тільки палітрою адміністративно-процесуальних розробок, воно може сприяти творчому перенесенню в галузь досягнень усього процесуального права та теорії права, а також не виключає зворотний рух доктринальних надбань.

Акцентовано на тому, що, незважаючи на той факт, що окремі аспекти надання професійної правничої допомоги в Україні частково входили до предмета багатьох наукових праць, присвячених трансформаційним змінам концептуальної моделі й механізмів функціонування України як демократичної, соціальної, правової держави, пошуки в цьому напрямі не можна вважати вичерпаними. По-перше, більшість напрацювань стосується лише окремих аспектів надання професійної правничої допомоги, проте не її сутності чи специфіки. По-друге, в адміністративному праві взагалі відсутнє доктринальне обґрунтування надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин. По-третє, заплановані на сучасному етапі процеси трансформації соціального, економічного, правового й культурного розвитку українського суспільства як важливі чинники розвитку демократії та підвищення якості життя громадян України вимагають значного оновлення нормативних приписів, а також визначення специфіки суспільних відносин, що виникають у процесі реалізації конституційного права на професійну правничу допомогу в Україні як об'єкта адміністративно-правового регулювання, що досі практично не стало предметом глибокого теоретичного опрацювання.

Обґрунтовано, що розвиток концепції надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин вимагає не лише термінологічних змін, але й якісного переосмислення системи та відповідних елементів, що ускладнено через брак історичного надбання її формування в умовах демократичної, соціальної, правової держави на теренах України.

У *підрозділі 1.2 «Методологія дослідження феномену професійної правничої допомоги»* охарактеризовано риси інституційності предмета пізнавального пошуку та визначено його місце з-поміж структурних елементів адміністративного процесуального права.

Висвітлено сучасні методологічні підходи до з'ясування сутності та змісту професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин, використовувані вченими у вітчизняній юридичній науці для її пізнання. Наголошено на тому, що методологія містить шляхи пізнання, сукупність діалектично зумовлених і взаємозалежних прийомів, способів та методів, що використовуються для пояснення й вирішення проблем, які виникають у сферах людської життєдіяльності. З огляду на те, що методологія науки адміністративного права не є відокремленою щодо загальнонаукової методології та є різновидом останньої, для неї характерні всі загальні закономірності загальнонаукової методології. Акцентовано на тому, що методологія юриспруденції постійно розвивається та вдосконалюється, що позитивно впливає на інтенсифікацію змін, які відбуваються не лише в

законодавстві України про адміністративне судочинство та в науці адміністративного процесуального права, а й у всіх сферах суспільного життя.

У процесі детального аналізу методологію дослідження розглянуто як сукупність загальнонаукових (у тому числі системного аналізу) та спеціально-юридичних методів наукового пізнання, зумовлених системним підходом до дослідження феномену професійної правничої допомоги як одиничного об'єкта та як структурного елемента процесу забезпечення й реалізації конституційного права на професійну правничу допомогу загалом.

Охарактеризовано методологічний інструментарій, який дав змогу всебічно здійснити пізнання предмета дослідження, з'ясувати історико-теоретичні передумови, переваги й недоліки трансформації інституту професійної правничої допомоги в Україні в умовах євроінтеграційних процесів, а також окреслити перспективи їх удосконалення в сучасних умовах.

У *підрозділі 1.3 «Професійна правнича допомога: поняття та специфіка»* з позиції системного підходу здійснено юридичний аналіз правових понять «професійна правнича допомога», «правова допомога», «юридична допомога», «захист», «представництво», «правнича допомога», «безоплатна правнича допомога», «первинна правова допомога», «вторинна правова допомога», встановлено їх взаємозв'язок, визначено сутнісні характеристики, а також виявлено спільні й відмінні риси задля усунення суперечностей під час використання в законотворчій діяльності.

Констатовано, що, незважаючи на прагнення законодавця дотримуватися ідеї максимальної диференціації понять, в українському законодавстві досі спостерігається застосування таких термінів, як «правова допомога», «юридична допомога», «правнича допомога», «захист», «безоплатна допомога», «первинна правова допомога» та «вторинна правова допомога», без належного їх розмежування.

Підкреслено той факт, що Конституція України не розкриває та не може розкривати всі механізми захисту прав людини і громадянина, крім вказівки на захист прав та інтересів у судовому порядку в разі забезпечення права на професійну правничу допомогу шляхом здійснення виключно адвокатом представництва іншої особи в суді, а також захисту від кримінального обвинувачення. Однак і цього досить, щоб побачити, що відповідальну місію забезпечення населення професійною правничою допомогою держава поклала на адвокатуру.

Аргументовано, що за законами формальної логіки конституційні категорії «професійна правнича допомога» та «правова допомога» варто вважати синонімічними. Водночас нині законодавець усе-таки розмежовує поняття «правова» та «правнича» (або юридична) допомога саме залежно від суб'єкта надання допомоги. Однак з огляду на те, що в положеннях Конституції України задекларований термін «професійна правнича допомога», доречним видається закріплення й в інших законодавчих актах поняття «правнича допомога», яке, як вбачається, охоплює всю систему та види юридичної допомоги.

Наведено чітку аргументацію щодо адміністративно-правової природи професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ.

У *підрозділі 1.4 «Правові засади надання професійної правничої допомоги»* з'ясовано, що правові засади надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин можна тлумачити як сукупність правових норм, які мають вираження в системі нормативно-правових актів різної юридичної сили та регламентують питання реалізації конституційного права на професійну правничу допомогу у процесі здійснення адміністративного судочинства в Україні.

На підставі комбінованого підходу до систематизації правових засад надання професійної правничої допомоги в Україні виокремлено такі з них: 1) національні правові засади, що включають сукупність правових норм, які містяться в Конституції України, законах України, підзаконних нормативно-правових актах і регулюють якісно-змістові характеристики сфери надання професійної правничої допомоги в Україні та діяльність суб'єктів її надання; 2) міжнародні правові засади, які регулюють якісно-змістові характеристики сфери надання професійної правничої допомоги та діяльність суб'єктів надання професійної правничої допомоги.

Запропоновано градацію законів України, у яких містяться правові норми, що регулюють надання професійної правничої допомоги в Україні, залежно від їх спрямованості на унормування конкретної сфери суспільних відносин шляхом виокремлення таких їх видів: 1) загальних, які спрямовані на регулювання питань надання професійної правничої допомоги в Україні; 2) спеціальних, які спрямовані на впорядкування суспільних відносин у сфері надання професійної правничої допомоги залежно від виду провадження та галузі права.

Визначено, що на цей час в Україні досі залишається відкритим питання відповідності положень Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» нормам Конституції України, які стосуються професійної правничої допомоги. Адже Конституція України закріплює право кожного на професійну правничу допомогу, тоді як профільний закон, яким є Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», яким керуються адвокати, передбачає надання адвокатом правової допомоги. Таким чином, виникає колізія, яка лежить у площині того, що конституційне право на професійну правничу допомогу є нормативно закріпленим, а Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», котрим керуються професійні правники (адвокати), взагалі не передбачає зазначене словосполучення.

Розділ 2 «Механізм надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин» складається з трьох підрозділів і присвячений аналізу основних елементів, що формують та наповнюють механізм надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин: принципів надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин, видів професійної

правничої допомоги у сфері адміністративного судочинства, витрат на професійну правничу допомогу у процесі вирішення адміністративних справ.

У *підрозділі 2.1 «Принципи надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин»* зазначено, що сполучною ланкою між керівними закономірностями розвитку й функціонування інституту професійної правничої допомоги як визначального чинника забезпечення реалізації прав і свобод громадян та одного з визначальних факторів розвитку громадянського суспільства в Україні та його впорядкуванням є принципи надання професійної правничої допомоги. Обґрунтовано, що принципи надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин корелюються з традиційними «мегапринципами» адміністративного судочинства – принципом верховенства права та принципом законності.

Проаналізовано проблемні питання класифікації принципів, запропонованих у науці, звернено увагу на умовності наявних класифікацій.

Аналіз наукових досліджень стосовно надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин вказує на загальну характеристику окремих принципів загалом як принципів організації та діяльності адвокатури без акцентування на тому, яким є той чи інший принцип. Проте кожен із них має своє місце в механізмі надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин та характеризує ту чи іншу її основу. Відтак важливим є віднайдення місця цього принципу в механізмі надання професійної правничої допомоги.

Система принципів надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин не зводиться до простої сукупності елементів. Вона визначається не тільки характеристикою кожного з принципів, але й їх взаємозв'язком та взаємозумовленістю.

Особливу увагу приділено дослідженню загальних принципів надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин, якими є принципи верховенства права, законності, демократизму, професіоналізму. Кожен із зазначених принципів проаналізовано окремо.

У *підрозділі 2.2 «Види професійної правничої допомоги у сфері адміністративного судочинства»* досліджуються види професійної правничої допомоги у сфері адміністративного судочинства, запропоновані критерії їх класифікації з огляду на отримане загальне поняття професійної правничої допомоги.

За суб'єктами надання правничої допомоги поділяється на спеціалізовану (кваліфіковану, професійну) та загальну. Відтак у дослідженні аналізуються критерії для визначення професійної правничої допомоги. За способами отримання професійна правничої допомоги поділяється на безоплатну та платну.

Встановлено, що за способами надання професійної правничої допомоги у сфері адміністративного судочинства визначаються три загальні способи: захист прав, свобод чи інтересів особи у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин, представництво інтересів особи у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин, консультування з

правових питань, складання документів правового характеру та правовий супровід щодо спорів у сфері публічно-правових відносин. Зазначені способи зумовлюють три основні види професійної правничої допомоги у сфері адміністративного судочинства: представницьку, документальну та консультативну професійну правничу допомогу.

У підрозділі 2.3 «Витрати на професійну правничу допомогу у процесі вирішення адміністративних справ» здійснено загальну характеристику питання відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в адміністративному судочинстві. За результатами характеристики системи законодавства, що регулює питання відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в адміністративному судочинстві, обґрунтовано, що витрати на професійну правничу допомогу, як правило, становлять найбільш питому вагу серед витрат, пов'язаних із розглядом і вирішенням адміністративної справи. Тому для особи, яка звертається за судовим захистом своїх прав, свобод, інтересів у сфері публічно-правових відносин від порушень із боку суб'єктів владних повноважень, дуже важливою є передбачена процесуальним законом можливість компенсації понесених нею витрат на професійну правничу допомогу в разі ухвалення рішення суду на її користь.

Зазначено, що в положеннях Кодексу адміністративного судочинства України передбачені вимоги щодо документального підтвердження витрат на професійну правничу допомогу, яке має бути здійснене за допомогою таких документів: договору про надання правової допомоги; документів, які підтверджують її фактичне надання (зокрема, акти наданих послуг тощо), повинні мати детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом; документи, що підтверджують оплату послуг адвоката.

На підставі аналізу конкретної та послідовної судової практики встановлено, що під час визначення суми відшкодування суд має виходити з критерію реальності витрат на професійну правничу допомогу в адміністративному судочинстві (встановлення їх дійсності та необхідності), критерію розумності їх розміру з огляду на конкретні обставини справи та фінансовий стан обох сторін, а також доведеності, що такі витрати були фактичними й неминучими, а їх розмір – обґрунтованим.

Наголошено на тому, що склад і розміри витрат, пов'язаних з оплатою професійної правничої допомоги в адміністративному судочинстві, входять до предмета доказування у справі. На підтвердження цих обставин суду повинні бути надані договір про надання професійної правничої допомоги, документи, що свідчать про оплату обґрунтованого гонорару та інших витрат, пов'язаних із наданням професійної правничої допомоги, оформлені у встановленому законом порядку.

Встановлено, що з огляду на запровадження нових правил відшкодування витрат на професійну правничу допомогу для підтвердження й обґрунтування розміру витрат на правничу допомогу необхідне доведення відображення фахівцем у галузі права та адвокатом доходів, отриманих від незалежної професійної діяльності як самозайнятої особи, шляхом надання доказів обліку

доходів і витрат фізичними особами – підприємцями та фізичними особами, які проводять незалежну професійну діяльність.

Також обґрунтовано, що під час визначення відшкодування понесених витрат на правничу допомогу суд не зобов'язаний присуджувати стороні, на користь якої ухвалене судове рішення, усі понесені нею витрати на професійну правничу допомогу, якщо, керуючись принципами справедливості й верховенства права, він встановить, що розмір гонорару, визначений стороною та її адвокатом, є завищеним щодо іншої сторони спору з огляду на такі критерії, як складність справи, витрачений адвокатом час, значення спору для сторони тощо.

Розділ 3 «Функціональні основи надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ» складається з трьох підрозділів, що присвячені з'ясуванню основних характеристик, особливостей та специфіки захисту прав, свобод чи інтересів особи у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин, представництва інтересів особи у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин та консультування з правових питань, складання документів правового характеру і правового супроводу щодо спорів у сфері публічно-правових відносин, а також питанням їх модернізації як підфункцій, які реалізуються в межах функції з надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ.

У підрозділі 3.1 *«Захист прав, свобод чи інтересів особи у процесі вирішення адміністративних справ»* проаналізовано особливості захисту прав, свобод і законних інтересів особи як функціональної основи надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ.

Акцентовано на тому, що підфункція захисту прав, свобод чи інтересів особи, на відміну від інших підфункцій, які реалізуються в межах функції з надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин, обмежується виключно сферою правовідносин, які виникають у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, і здійснюється лише в інтересах окремих, чітко визначених суб'єктів. Доведено, що характерною рисою підфункції захисту прав, свобод і законних інтересів особи як функціональної основи надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ є те, що зазначена підфункція професійної правничої допомоги є наслідком існування у провадженні у справах про адміністративні правопорушення принципу змагальності та наявності спеціально визначеної функції обвинувачення, під час вирішення адміністративних справ її завжди спрямовано проти функції обвинувачення (звинувачення) особи у вчиненні адміністративного правопорушення.

Обґрунтовано, що конституційне право кожного на професійну правничу допомогу за своєю суттю є гарантією захисту й охорони інших прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, і в цьому полягає його соціальна значимість. Зазначено, що професійна правнича допомога у

процесі вирішення адміністративних справ не просто сприяє правомірному здійсненню особою своїх прав, свобод чи інтересів, а насамперед є спрямованою на запобігання можливим порушенням чи незаконним обмеженням із боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

У **підрозділі 3.2 «Представництво інтересів особи у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин»** охарактеризовано особливості представництва інтересів особи у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин як функціональної основи надання професійної правничої допомоги.

Обґрунтовано, що норми Кодексу адміністративного судочинства України, на відміну від положень Конституції України, більш повно відобразили загальну концепцію права на професійну правничу допомогу в судовому процесі. Адже у ст. 16 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що учасники справи мають право користуватися правничою допомогою. Водночас представництво в суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом. Однак у ст. 42 Кодексу адміністративного судочинства України встановлено, що учасниками справи є сторони, треті особи. Водночас у ст. 46 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що стороною в адміністративному процесі може бути не тільки фізична особа, але й юридична особа. При цьому в положеннях Конституції України акцент більшою мірою зроблений на праві фізичної особи на професійну правничу допомогу.

Акцентовано на положеннях Кодексу адміністративного судочинства, відповідно до яких представництво в суді як вид правничої допомоги здійснюється виключно адвокатом (професійна правнича допомога), крім випадків, встановлених законом. Додатково (з огляду на наявність суперечливих позицій науковців) мотивовано висновок про те, що в разі допущення до здійснення функції представництва в суді осіб, які не є адвокатами, держава не зможе виконати свої позитивні зобов'язання та гарантувати кожній особі право на професійну правничу допомогу, яке встановлене у ст. 59 Конституції України.

Звернено увагу на відмінності права особи здійснювати законне представництво та права на представництво. Встановлено, що виключне право адвокатів на здійснення функції представництва у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин відповідає міжнародній практиці провідних держав світу та сприяє формуванню правничої професії з єдиними стандартами й етичними правилами.

У **підрозділі 3.3 «Консультавання з правових питань як функціональна основа надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ»** проаналізовано сучасні тенденції та особливості консультавання з правових питань як функціональної основи надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ,

а також окреслено його проблемні аспекти. Акцентовано на тому, що консультування з правових питань як функціональна основа надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ за своєю правовою природою є наданням необхідної правової інформації. Доведено, що в межах консультування з правових питань як функціональної основи надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ здійснюється також складання документів правового характеру та правовий супровід діяльності. Здійснено розмежування консультування з правових питань та представництва як функціональних основ надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ.

Визначено сучасні проблеми та особливості виконання консультування з правових питань як функціональної основи надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ, які спричинені процесом розвитку інформаційних технологій в Україні.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на основі комплексного аналізу теоретичних напрацювань, положень чинного законодавства України та практики його реалізації здійснено теоретичне узагальнення та сформульовано науково обґрунтовані висновки і практичні рекомендації, які розв'язують наукове завдання щодо підвищення ефективності надання професійної правничої допомоги стосовно спорів у сфері публічно-правових відносин. За результатами дослідження сформульовано такі висновки:

1. Здійснено науковий аналіз доктринальних положень, які стосуються надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин, у кореляції з процесами вдосконалення вже наявної системи надання правової допомоги шляхом створення дієвого механізму реалізації зазначеного права з метою забезпечення й захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина, структурних реформ та трансформацій, що відбуваються в Україні. Акцентовано на відсутності комплексних наукових робіт, присвячених безпосередньо проблемі надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин, які би цілком враховували положення адміністративно-правової доктрини, законодавства, правозастосування, законні інтереси та права громадян. Водночас застосування методології системного підходу до дослідження розвитку наукової думки щодо феномену професійної правничої допомоги дало змогу виявити основні напрями наукового пошуку розв'язання зазначеної проблеми.

2. Визначено, що методи, за допомогою яких досліджено інститут професійної правничої допомоги, доцільно поділяти на декілька груп: а) загальнонаукові методи; б) спеціально-наукові (спеціальні) методи; в) галузеві методи. При цьому важливим у дослідженні інституту професійної

правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ в Україні є комплексне використання зазначених методів.

3. Встановлено, що специфікація наявних наукових підходів до визначення професійної правничої допомоги та детермінація сфери публічно-правових відносин дали змогу обґрунтувати підхід, відповідно до якого професійна правнича допомога у процесі вирішення адміністративних справ є професійною, адресною, орієнтованою допомогою, яка надається адвокатом стороні в адміністративному процесі під час розгляду відповідної адміністративної справи з метою захисту прав і свобод цієї сторони, їх відновлення в разі порушення з боку суб'єкта публічної адміністрації.

4. Окреслено специфічні характеристики професійної правничої допомоги, зокрема: 1) є різновидом фахової діяльності, здійснюваної виключно спеціальним суб'єктом, яким є адвокат; 2) передбачає правозмістовність дій (послуг), наприклад правового інформування та консультування, підготовки правових документів, здійснення представництва інших осіб у суді, забезпечення захисту особи від кримінального обвинувачення тощо, що здатні набувати значення юридичного факту, яким породжуються, змінюються або припиняються конкретні правовідносини; 3) надається на платній чи безоплатній основі; 4) передбачає ризиковість, оскільки її надання на платній основі (на договірних засадах) не гарантує досягнення бажаного для клієнта результату розгляду справи; 5) базується на принципах верховенства права, законності, незалежності, превентивності, неприпустимості конфлікту інтересів, конфіденційності, якості тощо.

5. Встановлено, що особливості забезпечення права людини на професійну правничу допомогу в Україні залежать від таких чинників: а) виду допомоги, якої потребує особа, за економічним (матеріальним) критерієм (платної чи безоплатної); б) певної категорії осіб, які мають право на безоплатну вторинну правничу допомогу (наприклад, малозабезпечені особи, особи з інвалідністю, учасники бойових дій, внутрішньо переміщені особи, постраждалі від домашнього насильства, діти та інші соціально вразливі верстви населення); в) різновиду провадження та галузі права (професійна правнича допомога у кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському судочинстві).

6. Запропоновано класифікацію правових норм, що визначають механізм надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин, за такими критеріями: 1) рівень правової фіксації, за яким ці норми поділяються на національні та міжнародні; 2) система джерел адміністративного права, згідно з якою вони класифіковані на національні джерела (Конституція України, закони України та підзаконні нормативно-правові акти), міжнародні джерела (міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України), судові рішення (рішення Конституційного Суду України, Верховного Суду, Європейського суду з прав людини); 3) предмет правового регулювання, за яким норми поділяються на ті, що регламентують сферу надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ, та ті, якими унормовано

компетенцію адвокатів як суб'єктів надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ. Щоправда, маємо зауважити про недостатню системність і послідовність неухильного дотримання положень нормативно-правових актів, котрими унормовано питання надання професійної правничої допомоги у спорах у сфері публічно-правових відносин, та впровадження їх на практиці. Насамперед важливо посилити дієвість механізмів реалізації задекларованого на конституційному рівні права особи на професійну правничу допомогу, що вимагає відповідного вдосконалення чинного нормативно-правового підґрунтя.

7. Обґрунтовано, що принципи надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин корелюють зі специфікою суспільних відносин, які становлять зміст останніх та проявляються в тому, що, по-перше, вагоме значення має ідея гарантування, утвердження, забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина; по-друге, під час застосування будь-яких правових інструментів гарантування, утвердження, забезпечення та захисту конституційних прав і свобод людини й громадянина підвищену увагу приділено дотриманню ідеї верховенства права, законності, демократизму, професіоналізму.

8. Визначено, що критеріями видового поділу професійної правничої допомоги можуть бути мета, суб'єкт надання професійної правничої допомоги, спосіб її отримання особою тощо. В основних видах професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин виражається її цільове призначення як умови реалізації особою її правового статусу в межах участі в адміністративному процесі під час розгляду відповідної адміністративної справи з метою захисту прав і свобод, їх відновлення в разі порушення з боку суб'єкта публічної адміністрації. За способами надання професійної правничої допомоги у сфері адміністративного судочинства визначаються три загальні її способи: захист прав, свобод чи інтересів особи у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин, представництво інтересів особи у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин, консультування з правових питань, складання документів правового характеру та правовий супровід щодо спорів у сфері публічно-правових відносин. Зазначені способи зумовлюють три основні види професійної правничої допомоги у сфері адміністративного судочинства: представницьку, документальну та консультативну професійну правничу допомогу.

9. Аргументовано, що в межах вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин із метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень із боку суб'єктів владних повноважень між адвокатом та особою, якій він надає професійну правничу допомогу, питання оплати може визначатися за взаємною домовленістю на власний розсуд сторін договору про надання правової допомоги. Водночас для того щоб забезпечити можливість компенсації вказаних витрат (розглядаючи їх уже у процесуальному аспекті), необхідно під

час визначення розміру, порядку оплати та документів, якими оформлюється оплата послуг адвоката, враховувати вимоги чинного законодавства України про адміністративне судочинство та реалії судової практики.

10. Обґрунтовано, що захист прав, свобод чи інтересів особи у процесі вирішення адміністративних справ є видом професійної правничої допомоги, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів особи, яка притягується до адміністративної відповідальності, під час розгляду справи про адміністративне правопорушення. При цьому характерною рисою підфункції захисту прав, свобод і законних інтересів особи як функціональної основи надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ є те, що ця підфункція професійної правничої допомоги є наслідком існування у провадженні у справах про адміністративні правопорушення принципу змагальності та наявності спеціально визначеної функції обвинувачення, під час вирішення адміністративних справ її завжди спрямовано проти функції обвинувачення (звинувачення) особи у вчиненні адміністративного правопорушення.

11. Визначено, що переосмислення наявних наукових досліджень, які стали науково-методологічним підґрунтям розгляду питання надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ, дало змогу обґрунтувати підхід, відповідно до якого закріплення виключного представництва адвокатом особи у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин спрямоване на забезпечення високого рівня якості й ефективності надання професійної правничої допомоги та є однією з гарантій права кожного на справедливий суд. При цьому право на професійну правничу допомогу є невід'ємною складовою частиною права на судовий захист (ст. 55 Конституції України). Своєю чергою право на справедливий суд є елементом верховенства права (ст. 8 Конституції України).

12. Встановлено, що консультування з правових питань як функціональна основа надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ є складним багатокомпонентним явищем, яке передбачає безпосередній процес взаємодії з метою знаходження правових методів і засобів вирішення юридичних проблем. При цьому консультування з правових питань як функціональна основа надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ має такі стадії: 1) підготовчу; 2) інтерв'ю (опитування); 3) збір інформації та її подальший аналіз; 4) аналіз обставин справи; 5) аналіз нормативно-правової основи справи (матеріально-правова кваліфікація справи та процесуально-правова кваліфікація справи); 6) формування правової позиції у справі, аналіз її переваг і недоліків; 7) консультування (вироблення правової позиції у справі після обговорення).

13. Акцентовано на тому, що вектор шляхів подальшого підвищення якості надання професійної правничої допомоги в Україні має бути спрямований насамперед на такі напрями: а) удосконалення нормативно-правового підґрунтя, яке спрямоване на гарантування й забезпечення права на професійну

правничу допомогу на основі міжнародних правових стандартів у сфері захисту прав людини; б) упорядкування діяльності суб'єктів гарантування та забезпечення права на професійну правничу допомогу задля надання особі кваліфікованої допомоги, зокрема через створення якісних і постулатно-деонтологічних вимог (критеріїв), яким мають відповідати суб'єкти надання такої допомоги; в) здійснення інформаційних заходів щодо наявної системи надання професійної правничої допомоги; г) проведення систематичних соціологічних опитувань населення, а також взяття до уваги його зауважень і пропозицій із метою висвітлення проблематики забезпечення права на професійну правничу допомогу.

14. Констатовано, що законодавче регулювання права на отримання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин в Україні не ґрунтується на єдиній концепції. З'ясовано, що зміст ст. 59 Конституції України є недостатнім конституційним визначенням системи професійної правничої допомоги для законодавчого регулювання конституційного права на професійну правничу допомогу. Відсутній базовий закон, у якому були би визначені основні параметри правового регулювання зазначеної сфери суспільних відносин та який нормативно встановив би загальне поняття професійної правничої допомоги, її види, форми тощо. Натомість положення, що регулюють відносини з надання особам професійної правничої допомоги в межах вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин, містяться в багатьох різноманітних актах чинного законодавства, що створює умови для численних його колізій.

15. Запропоновано внести зміни до чинного українського законодавства, яке стосується питання надання професійної правничої допомоги в Україні, зокрема: по-перше, прийняти Закон України «Про професійну правничу допомогу», у положеннях якого необхідно визначити основні параметри правового регулювання зазначеної сфери суспільних відносин та який нормативно встановив би загальне поняття професійної правничої допомоги, її види і форми; по-друге, погодити положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» із положеннями Конституції України шляхом заміни в нормах Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» словосполучення «надання адвокатом правової допомоги» словосполученням «надання адвокатом професійної правничої допомоги» у всіх відмінках.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Іванців М.Р. Професійна правнича допомога: поняття та специфіка. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 817–824.
2. Іванців М.Р. Правові засади надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ в Україні. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2022. № 2. С. 108–114.

3. Іванців М.Р. Інституційно-змістовна характеристика професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ. *Правові новели*. 2023. № 19. С. 438–446.

4. Іванців М.Р. Концептуальні аспекти інституту професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2023. № 3(55). С. 221–228.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Іванців М.Р. Щодо відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в адміністративному судочинстві. *Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Одеса, 21–22 січня 2022 р. Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2022. С. 42–48.

2. Іванців М.Р. Деякі аспекти консультування з правових питань як функціональної основи надання професійної правничої допомоги при вирішенні адміністративних справ. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 25–26 лютого 2022 р. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2022. С. 42–47.

АНОТАЦІЇ

Іванців М.Р. Професійна правнича допомога при вирішенні адміністративних справ. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2023.

Дисертаційне дослідження є однією з перших спроб у вітчизняній адміністративно-правовій науці комплексно, з використанням сучасних методів пізнання та з урахуванням новітніх досягнень науки адміністративного права визначити сутність і зміст інституту надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ в Україні, а також розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення цього інституту.

У дисертації на основі методології системного підходу проаналізовано положення доктринальних джерел щодо інституту надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ в Україні. Наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, зокрема обґрунтовано теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо вдосконалення інституту надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ в Україні.

Встановлено, що в науковій літературі поряд із терміном «професійна правнича допомога» застосовуються також поняття «правова допомога», «юридична допомога», «захист», «представництво», «правнича допомога»,

«безоплатна правнича допомога», «первинна правова допомога», «вторинна правова допомога», однак наведені терміни не є тотожними.

Доведено, що професійна правнича допомога у процесі вирішення адміністративних справ є професійною, адресною, орієнтованою допомогою, яка надається адвокатом стороні в адміністративному процесі під час розгляду відповідної адміністративної справи з метою захисту прав і свобод цієї сторони, їх відновлення в разі порушення з боку суб'єкта публічної адміністрації.

З'ясовано основні характеристики, особливості та специфіку правових засад надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ.

Акцентовано на тому, що основоположними засадами, які є сполучною ланкою між керівними закономірностями розвитку й функціонування інституту професійної правничої допомоги як визначального чинника забезпечення реалізації прав і свобод громадян та одного з визначальних факторів розвитку громадянського суспільства в Україні та його впорядкуванням є принципи надання професійної правничої допомоги. Доведено, що принципи надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин корелюються з традиційними «мегапринципами» адміністративного судочинства – принципом верховенства права та принципом законності. Особливу увагу приділено дослідженню загальних принципів надання професійної правничої допомоги щодо спорів у сфері публічно-правових відносин, якими є принципи верховенства права, законності, демократизму, професіоналізму.

Науково обґрунтовано, що професійна правнича допомога у процесі вирішення адміністративних справ є багатоаспектною та різноманітною, тому підлягає поділу на види, що допомагає визначити її правовий зміст.

Надано загальну характеристику питання відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в адміністративному судочинстві.

Виокремлено сутнісні ознаки захисту прав, свобод чи інтересів особи у процесі вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин, представництва інтересів особи під час вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин та консультування з правових питань, складання документів правового характеру та правового супроводу щодо спорів у сфері публічно-правових відносин як підфункцій, які реалізуються в межах функції з надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ.

Обґрунтовано шляхи наповнення новим змістом інституту надання професійної правничої допомоги у процесі вирішення адміністративних справ в Україні з огляду на міжнародні стандарти, а також визначено концептуальні пропозиції теоретичного й практичного характеру, які зорієнтовані на підвищення ефективності його функціонування.

Ключові слова: адвокат, адміністративне судочинство, адміністративний суд, вирішення справ в адміністративному суді, захист, конституційне право, правник, правнича допомога, право на професійну правничу допомогу, правова

допомога, представництво, професійна правнича допомога, публічно-правові відносини, суб'єкти надання професійної правничої допомоги, судові витрати, юридична допомога, юрист.

Ivantsiv M.R. Professional legal aid in solving administrative cases. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in law sciences by speciality 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Uzhgorod National University, Uzhhorod, 2023.

The dissertation research is one of the first attempts in national administrative and legal science comprehensively, using modern methods of cognition, taking into account the latest achievements of the science of administrative law, to determine the essence and content, as well as to develop practical recommendations for improving the institution of providing professional legal assistance in the process of solving administrative cases in Ukraine.

In the dissertation, based on the methodology of the systemic approach, the position of doctrinal sources regarding the institution of providing professional legal assistance in the process of solving administrative cases in Ukraine is analyzed. A theoretical generalization and a new solution to the scientific problem are given, in particular, the theoretical provisions are substantiated and practical recommendations are developed for the improvement of the institution of providing professional legal assistance in the process of solving administrative cases in Ukraine.

It was established that in the scientific literature, along with the term “professional legal assistance”, the terms “legal aid”, “legal assistance”, “protection”, “representation”, “juridical aid”, “free legal assistance”, “primary legal assistance” are also used, “secondary legal assistance”, however, these terms are not identical.

It has been proven that professional legal assistance in the resolution of administrative cases is professional, targeted and oriented assistance provided by a lawyer to a party in an administrative process during the consideration of a relevant administrative case with the aim of protecting rights and freedoms, their restoration in the event of a violation by a subject of public administration on the basis of his decisions, actions or inaction during the exercise of his authority.

The main characteristics, features and specifics of the legal basis for providing professional legal assistance in the process of solving administrative cases have been clarified.

The attention is focused on the fact that the fundamental principles that act as a connecting link between the guiding principles of the development and functioning of the institute of professional legal aid, as a determining factor in ensuring the realization of the rights and freedoms of citizens and one of the determining factors in the development of civil society in Ukraine and its regulation, are the principles of providing professional legal assistance. It has been proven that the principles of providing professional legal assistance in disputes in the field of public-legal relations are correlated with the traditional “mega-principles” of administrative proceedings – the principle of the rule of law and the principle of legality. A special attention is paid

to the study of the general principles of providing professional legal assistance in disputes in the field of public-legal relations, which are the principles of the rule of law, legality, democracy and professionalism.

It is scientifically proven that professional legal assistance in the process of solving administrative cases is multifaceted and diverse, therefore it is subject to division into types, which helps to determine its legal content.

A general description of the issue of reimbursement of expenses for professional legal assistance in administrative proceedings has been made.

The essential signs of protection of the rights, freedoms or interests of a person when the court resolves disputes in the field of public-legal relations, representation of the interests of a person when the court resolves disputes in the field of public-legal relations and consulting on legal issues, drafting of legal documents and legal support regarding disputes in the field of public-legal relations, as sub-functions that are implemented within the function of providing professional legal assistance in resolving administrative cases.

The ways of filling the institute of professional legal assistance in the process of solving administrative cases in Ukraine with new content are substantiated, taking into account international standards, as well as conceptual proposals of a theoretical and practical nature are defined, which are aimed at increasing the efficiency of its functioning.

Key words: administrative court, administrative proceedings, attorney, constitutional law, court fee, entities providing professional legal assistance, jurist, lawyer, legal aid, legal assistance, legal support, professional legal assistance, protection, public-legal relations, representation, resolution of cases in the administrative court, right to professional legal assistance.

Підписано до друку 07.08.2023. Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1087.
Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.